

Саме такі заходи вирішення питань неналежного виконання Конвенції допоможуть створити якісну систему розгляду вже наявних справ відповідно до положень Конвенції та судових рішень ЄСПЛ без порушень прав та основоположних свобод людини в Україні та зменшити їх кількість у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Головатий С.О. Нові можливості щодо захисту прав людини в Україні. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 1. С. 9–14.
2. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2018 році. URL: <http://terjust.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/05/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-2018.pdf>.
3. Lyubov Nikolayevna TZEZAR against Ukraine and 6 other applications no. 73590/14. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156817>.
4. Burmych and others v. Ukraine no. 46852/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178082>.
5. Звіт за результатами експертних дискусій щодо виконання національних судових рішень у контексті рішень Європейського суду з прав людини «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України». URL: <https://rm.coe.int/expert-report-following-a-series-of-expert-discussions-ukr/16808f2559>.
6. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права : матеріали круглого столу, 24 листоп., 2017 р., м. Дніпро / уклад. : докт. юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; «Ліра ЛТД», 2017. 100 с.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

ЧОРНА С. З.,

суддя

(Сихівський районний суд міста Львова)

УДК 342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.22>

**ПРИНЦИП САМОСТІЙНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ
ПРИНЦИП ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена дослідженню принципу самостійності як важливого конституційно-правового принципу організації та діяльності судової влади в Україні. Розглядається ефективність здійснення правосуддя судовою владою як самостійною гілкою державної влади, на яку покладено функцію захисту прав і законних інтересів осіб у державі.

Стверджується, що право на судовий захист належним чином можна реалізувати тільки за наявності ефективного механізму судового захисту, який стає реальним за умови існування незалежної судової влади. Самостійність судової влади зумовлена конституційним принципом поділу влади, проголошеним у більшості країн світу. Однак саме у демократичних державах цей принцип набуває

особливого значення, адже йдеться про законодавчо закріплені гарантії та ефективні механізми «стримувань та противаг» в організації та діяльності різних гілок демократичної влади. Кожна з гілок влади – законодавча, виконавча та судова – самостійно виконує лише їй притаманні функції, не підпорядковуючись одна одній. Рішення, що виносять органи судової влади завдяки їхній самостійності не потребують додаткового затвердження органами інших гілок державної влади.

У статті зазначено, що раніше поняття «самостійність судової влади» пов'язували виключно з процесуальною незалежністю судів та неупередженістю суддів. Проте цей підхід визнано надто вузьким, адже визнає судову владу самостійною лише під час здійснення правосуддя. Самостійність судової влади потрібно сприймати як право кожної людини захищати свої права через судову систему, яка є незалежною від законодавчої та виконавчої гілок влади.

Автор доводить, що в механізмі держави судовій владі відводиться збалансовуюча і стабілізуюча роль. Найважливішою передумовою цього є захист судової влади від незаконного впливу чи втручання зі сторони інших суб'єктів. Тільки самостійна судова влада може стати гарантом верховенства права, здійснення ефективного та доступного правосуддя і справедливого судового вирішення справ у державі.

Ключові слова: судова влада, судова система, принципи судової влади, принцип самостійності, принцип незалежності, самостійність судової влади, механізм «стримувань і противаг».

Chorna S. Z. The principle of independence as a leading constitutional principle of organization and activity of department judicial in Ukraine

The article is devoted research of principle of independence as important constitutionally legal to principle of organization and activity of department judicial in Ukraine. Efficiency of realization of justice is examined by a department judicial as independent branch of state power, which has a duty in the state to execute the function of defence of rights and legal interests of people.

Specified, that the right of judicial defence properly can be realized only at presence of effective mechanism of judicial defence, which becomes the real on condition of existence of independent department judicial. Independence of department judicial is based on constitutional principle of division of power, which is proclaimed in the most world countries. But the special value has this principle exactly in the democratic states, because there are the legislatively fastened guarantees and effective mechanisms of “inhibitions and counterbalances” in organization and activity of different branches of democratic power. Each of branches of power – legislative, executive and judicial – independently executes only it inherent functions, and not accountable each other. Decisions, which accept the organs of department judicial, due to their independence does not need additional assertion the organs of other branches of state power.

It is marked in the article that in more old times of concept of independence of department judicial bound exceptionally to judicial independence of courts and independence of judges. However acknowledged this approach is too narrow, in fact acknowledges a department judicial independent only during realization of justice. Independence of department judicial needs to be understood as an every human right to protect the rights through the judicial system, which is independent of legislative and executive branches of power.

The author proves that a department judicial carries out the role of arbiter in the mechanism of the state. An important condition for this purpose is protecting of department judicial from illegal influence or interference from the side of other

organs of power, organizations or people. Only an independent department judicial can become the guarantor of supremacy of right, realization of effective and accessible justice, acceptance of just court decision in the state.

Key words: *department judicial, judicial system, principles of department judicial, principle of independence, independence of department judicial, mechanism of "inhibitions and counterbalances"*.

Вступ. Конституція України проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні та поклала обов'язок з гарантування та забезпечення прав і свобод особи на державу (ст. 3 Конституції). У реалізації цієї важливої державної функції беруть участь усі без винятку державні органи, проте лише судова гілка наділена провідною роллю у всьому правозахисному механізмі держави. Для реального захисту прав людини не досить самого існування судової системи, представлені системою судів різних ланок. Визначальною умовою дієвого судового захисту є самостійність і незалежність судової влади.

Підвищення ролі судової влади в Українській державі та її значення для стабілізації можливе лише в умовах забезпечення реального права кожного громадянина на незалежний і неупереджений суд, що властиво правовій державі. У демократичній, правовій державі остаточно вирішувати правовий спір, правовий конфлікт має лише судова влада, але виконати своє призначення вона зможе лише тоді, коли буде справді незалежною, неупередженою і доступною для кожної особи, а закріплення прав і свобод людини та громадянина у законодавстві – чітким, точним, повним, системним і зрозумілим.

З утвердженням судової влади як самостійної нарівні із законодавчою та виконавчою серед науковців набули поширення різні підходи та різне бачення змісту й характеру діяльності, процедур формування судових органів, а також їх ролі та меж впливу на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Проблемам функціонування, організації судової гілки влади, здійснення судочинства, судової системи та забезпечення її незалежності присвячено низку праць українських учених, зокрема: В.Ф. Бойка, О.М. Бориславської, В.Д. Бринцева, В.В. Городовенка, В.О. Гринюка, М.А. Ковальова, В.Т. Маляренка, І.Є. Марочкіна, І.Б. Михайловської, Л.М. Москвич, І.В. Назарова, В.Т. Нора, Н.В. Сібільової, В.С. Стефанюка, С.А. Шишкіна та інших.

Проте у сучасній вітчизняній юридичній науці проблеми забезпечення діяльності судової гілки влади через втілення основоположних принципів їх організації та функціонування, зокрема принципу самостійності судової влади, до кінця не досліджені.

Постановка завдання. Метою статті є науково-теоретичне дослідження принципу самостійності як важливого конституційно-правового принципу організації та діяльності судової влади в Україні.

Результати дослідження. Існування судової влади зумовлюється покладенням на неї особливої функції – захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Судова форма захисту є вищою формою захисту суб'єктивних прав і інтересів, яка забезпечує всім зацікавленим особам максимум процесуальних гарантій. Тому право на судовий захист виступає засобом забезпечення передбаченої законом можливості людини звертатися до органів правосуддя за захистом її прав і законних інтересів. Зазначене суб'єктивне право передбачає, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом. Право на судовий захист належним чином можна реалізувати тільки за наявності ефективного механізму судового захисту [2, с. 39].

Судова гілка влади є незалежною. Вона самостійно через спеціальні органи (суди) здійснює власні, передбачені законом повноваження; втручання в її діяльність з боку інших гілок влади є недопустимим [9, с. 27].

Ефективне виконання судовою владою своїх функцій можливе лише за умови її самостійності, що є характерною рисою саме цієї гілки влади. Така самостійність забезпечується:

по-перше, її цілковитою відокремленістю від інших гілок державної влади у системі державного механізму;

по-друге, неможливістю інших гілок державної влади здійснювати вплив на судову гілку влади.

У найзагальнішому вигляді принципи судової влади визначені як загальні правові положення, основоположні засади, що відображають функціональне призначення судової влади в державі, сприяють виконанню завдань, що стоять перед нею, окреслюють структурну побудову судової системи та процедури здійснення правосуддя. Вони безпосередньо закріплені в Конституції чи законодавчих актах держави або впливають із найзагальніших конституційно-правових норм, що регулюють правовідносини, які виникають у процесі організації та здійснення судової влади. Місце принципів судової влади у загальній системі правових принципів визначається тим, що їх дія поширюється безпосередньо на організацію судової системи та на регламентацію процедури судового розгляду справ.

Слід підкреслити, що дослідження сучасних учених-правознавців у сфері судоустрою та правосуддя здебільшого сконцентровані на визначенні правового статусу судової влади через принцип незалежності суддів. Разом із тим принципу самостійності судової влади не приділяється належної уваги, адже його застосовують як допоміжний для характеристики принципу незалежності суду. Зокрема, інституційний аспект незалежності суду розглядається як самостійність судових установ та окремих суддів стосовно інших державних установ та недержавних організацій.

Аналіз юридичних джерел дав можливість авторам монографічної праці «Судова влада» виокремити декілька різних підходів до зазначеної проблематики. Перша точка зору обстоюється вченими, які не розглядають самостійність судової влади як провідний конституційно-правовий принцип організації й діяльності судової влади, хоча й докладно аналізують при цьому низку його елементів, навіть включаючи самостійність до змісту незалежності й високо оцінюючи їх значущість (Л.М. Москвич, І.Л. Петрухіна, Ю.І. Стецовський, І.Б. Михайловська та ін.).

Інша група науковців у характеристиці правового статусу судової влади використовують терміни «самостійність» і «незалежність» як синонімічні (Н.М. Чепурнова, Т.І. Махлаєва та ін.) [8, с. 203–204].

Третім доволі поширеним підходом є визнання самостійності та незалежності як двох окремих важливих принципів організації та функціонування судової влади в демократичному суспільстві. Прихильники цієї точки зору вважають, що *самостійність судової влади* зумовлена конституційним принципом поділу влади, проголошеним у більшості країн світу. Однак саме у демократичних державах цей принцип набуває особливого значення, адже йдеться про законодавчо закріплені гарантії проти узурпації влади та ефективні механізми «стримувань та противаг» в організації та діяльності різних гілок демократичної влади. Кожна з гілок влади – законодавча, виконавча та судова – самостійно виконує лише її притаманні функції, не підпорядковуючись одна одній. Рішення, що їх виносять органи судової влади, завдяки їхній самостійності не потребують додаткового затвердження органами інших гілок державної влади.

Своєю чергою *незалежність судової влади* є одним із головних принципів ефективної діяльності суду. Реальна незалежність суду має виключати будь-який вплив державних органів, політичних партій, громадських рухів та їхніх лідерів на судову владу. Це положення набуває особливої актуальності в умовах багатопартійності, політичного плюралізму, а також для суспільства, які й досі мають усе ще не здолані традиції авторитарного керівництва та політичної або владної залежності суду, коли суд можуть використовувати як «кишеньковий додаток» інших гілок влади або його діяльність може підпадати під впливи різних політичних сил [5, с. 385].

Говорячи про незалежність суду та суддів, А.Ф. Колодій має на увазі два її складники: по-перше, суддя має бути незалежним від інших гілок влади та політичних партій та вільним від будь-якого впливу з боку їх представників;

по-друге, суддя має бути безстороннім та незалежним від сторін та учасників у справі, яку він розглядає, а свої рішення мусить виносити тільки на підставі вивчення матеріалів справи.

Отже, не менш важливими для справедливого незалежного суду є й особисті та професійні якості судді, усвідомлення ним своєї відповідальності перед суспільством і його здатність протистояти будь-якому сторонньому тиску. Тільки за цих згаданих умов незалежність суддів і судової влади взагалі матиме практичні наслідки, а суспільство отримає віру в декларовану конституційну рівність між громадянами, а також різними гілками влади [5, с. 385].

Слушною, на нашу думку, є точка зору В.В. Городовенка, який розкрив співвідношення принципів самостійності та незалежності судової гілки влади. Учений вважає, що самостійність – це її інституційна характеристика, принцип, який одночасно виступає ознакою судової влади. Насамперед вона відображається у відносинах влади судової з іншими гілками в системі стримувань і противаг. Водночас принцип незалежності означає процесуальну незалежність суддів, що полягає у праві ухвалювати рішення виключно на підставі доведених фактів, норм чинного законодавства та внутрішнього законодавства [3, с. 153–154].

Більш повним і обґрунтованим видається бачення, яке висловив І.Є. Марочкін, що полягає в характеристиці незалежності як окремого принципу судової влади, одного з найважливіших, тоді як самостійність розкриває сутність цієї гілки влади, виступає головною, базовою характеристикою її правового статусу як у системі органів держави, так і у взаєминах із суспільними інститутами, окремими суб'єктами права – громадянами та організаціями. Застосовуючи системний підхід, учений визначав принцип незалежності судової влади як основний інструмент її становлення, а самостійність – як результат застосування цього інструмента [8, с. 207].

Логіко-семантичний аналіз понять «самостійність судової влади» та «незалежність судової влади» дає змогу дійти висновку, що вони співвідносяться як ціле і частина відповідно. А саме незалежність є одним із елементів самостійності судової гілки влади. Самостійність судової влади, окрім її процесуальної незалежності, охоплює ще й організаційний аспект, що насамперед означає організаційну автономію судів як спеціальних державних органів, усю повноту компетенції судової влади, монопольну сферу реалізації її повноважень, власну сферу відповідальності, тільки їй властиві особливі функції, самостійну матеріально-фінансову базу, автономне управління й організаційне забезпечення [8, с. 207].

На забезпечення організаційної автономії судів спрямовані положення ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у якій зазначається, що, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи мають утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади [6].

Оксфордський професор права Т.Р.С. Аллан у книзі «Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права», детально аналізуючи механізм функціонування судової системи у відкритому суспільстві, наголошує на необхідності судової влади залишатися незалежною від впливів і законодавчої, і особливо виконавчої гілок влади.

Вчений визначає основні критерії зовнішньої самостійності судової влади: «Виконавча влада, котра безпосередньо здійснює суспільну політику, має повсякчас діяти у законодавчо визначених рамках; водночас мають існувати незалежні від виконавчої влади суди чи арбітражні установи, здатні втрутитися, якщо дії влади щодо певної особи переходять межі законності. Більше того, верховні суди повинні бути також повністю незалежні і від органів

законодавчої влади, діяти не як інструменти обраного більшістю законодавчого органу, а як слуги конституційного ладу взагалі. Судова влада контролює і стверджує відповідність чинних законів принципу рівності й іншим важливим складникам верховенства права» [1, с. 11].

Тільки за таких умов, на переконання Т.Р.С. Аллана, має бути досягнута певна рівновага між законодавчою суверенністю парламенту як єдиного суб'єкта законотворення та суверенністю судів, що є арбітрами у сфері застосування закону між сторонами конфлікту чи спірної ситуації в конкретних випадках.

В умовах європейської інтеграції України слід підкреслити, що взаємодія законодавчої, виконавчої і судової влади має змінити свій вектор для ефективнішого забезпечення та захисту прав людини. А це неможливо зробити без незалежної судової влади. Саме тому Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» [7], що безпосередньо співпрацює із судовою владою, приділяє особливу увагу зміцненню верховенства права, забезпеченню балансу гілок влади як у законодавстві, так і на практиці, вдосконаленню захисту прав людини, поступовому впровадженню кращих європейських практик, пов'язаних із функціонуванням судової влади в Україні, вказує п'ятим компонентом «Незалежність судової системи» [4, с. 13].

Самостійність судової влади натепер є основоположною ідеєю її організації та здійснення. Самостійність – це та конституційна засада, що властива кожній з гілок державної влади, адже на цьому ґрунтується принцип поділу державної влади.

Сучасні правові держави проголосили самостійність судової влади як ключовий елемент демократії. Проте навіть у цивілізованих державах так званої старої (усталеної) демократії досі трапляються різні підходи до того, як саме принцип самостійності судової влади має втілюватись на практиці. Адже упродовж багатьох років поняття самостійності судової влади пов'язували виключно з процесуальною незалежністю судів та неупередженістю суддів. Але цей підхід, на нашу думку, є надто вузьким, адже дає можливість зробити висновок, що судова влада є самостійною лише під час здійснення правосуддя. Насправді ж, самостійність судової влади потрібно сприймати як право кожної людини в правовій державі, що надається законом для захисту її прав, свобод та інтересів через судову систему, яка є незалежною від законодавчої та виконавчої гілок влади та заснована на засадах верховенства права.

Висновки. Однією з основних причин проведення двох останніх судових реформ в Україні (2015 і 2019 рр.) була необхідність забезпечення самостійності судової влади, що видається неможливим без незалежних судів і неупереджених суддів. Тому нині Україна гостро потребує завершення конституційного реформування судової системи, основна мета якого полягає у забезпеченні самостійності судової влади, що викликає необхідність приведення судочинства України до європейських стандартів та створення незалежних судів, здатних ефективно, об'єктивно, в розумні строки й справедливо вирішувати правові спори на засадах верховенства права.

У механізмі держави, що ґрунтується на засадах її поділу на три гілки, судовій владі відводиться збалансовуюча і стабілізуюча роль. Найважливішою передумовою цього є захист судової влади від незаконного впливу чи втручання зі сторони інших суб'єктів. Тільки інституційно, функціонально, процесуально, матеріально-фінансово і соціально самостійна судова влада може стати гарантом верховенства права, здійснення ефективного та доступного правосуддя і справедливого судового вирішення справ у державі.

Список використаних джерел:

1. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 385 с.
2. Гаврильців М.Т. Організаційно-правові гарантії захисту конституційного права людини і громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 22. С. 38–42.
3. Городовенко В.В. Принципи судової влади : монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.

4. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ : USAID, 2015. 708 с.
5. Основи демократії : підручник / за заг. ред. А.Ф. Колодій; 3-тє вид., оновл. і доповн. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
7. Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/234/tnrl>.
8. Судова влада : монографія / І.Є. Марочкін та ін. ; за заг. ред. І.Є. Марочкіна. Харків : Право, 2015. 792 с.
9. Судові та правоохоронні органи України : навчальний посібник / М.В. Ковалів та ін. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.

ШЕШКО С. В.,

слухач

*(Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського)*

заступник начальника відділу
міжнародного права

(Управління правового забезпечення

Генерального штабу Збройних сил України)

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.23>

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ

Стаття присвячена проблемам удосконалення системи соціального захисту учасників АТО/ООС. Критично проаналізовано чинне законодавство України та визначено пріоритетні шляхи реформування вказаного сектору. Вказано, що система соціального захисту натеper має більш декларативний характер.

Проаналізовано основні сфери соціального захисту учасників АТО/ООС та надано їм оцінку. Визначено категорії громадян, які потребують соціального захисту відповідно до законодавства України. Запропоновано міркування щодо подальшого розвитку соціального захисту учасників АТО/ООС.

В Україні діє велика кількість законодавчих актів, тому доведено необхідність кодифікації правових норм соціального захисту, що значною мірою призведе до зростання ролі соціального захисту учасників АТО/ООС в Україні. Виокремлено три основні проблемні питання, вирішення яких найсильніше вплине на стан соціального захисту учасників АТО/ООС, такі як:

- безсистемний та хаотичний процес розвитку вітчизняного законодавства про соціальний статус учасників АТО/ООС;
- зниження ефективності законодавства та його якості загалом, недостатня адекватність реальній соціальній практиці;
- некритичне запозичення західного досвіду реформ без урахування соціальних реалій України.

